

Отримано: 12 березня 2018 р.

Прорецензовано: 14 березня 2018 р.

Прийнято до друку: 15 березня 2018 р.

e-mail: nicokutsenko@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2018-1(69)/1-239-241

Куценко М. А. Теоретичне підґрунтя когнітивно-фонетичного дослідження специфіки просодичного вираження співчуття в англійськомудіалогічному мовленні. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острого: Вид-во НаУОА, 2018. Вип. 1(69), ч. 1, березень. С. 239–241.

УДК: 811.111'34

Куценко Микола Анатолійович,
Військовий інститут телекомунікацій та інформатизації імені Героїв Крут, м. Київ

ТЕОРЕТИЧНЕ ПІДГРУНТЯ КОГНІТИВНО-ФОНЕТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ СПЕЦИФІКИ ПРОСОДИЧНОГО ВИРАЖЕННЯ СПІВЧУТТЯ В АНГЛІЙСЬКОМУ ДІАЛОГІЧНОМУ МОВЛЕННІ

У статті обґрунтовано теоретико-методологічні передумови експериментально-фонетичного дослідження когнітивної специфіки просодичного оформлення англійських висловлень співчуття, актуалізованих в діалогічному мовленні. Обрано модель розгляду реальної взаємодії складної системи факторів, які впливають на просодичну реалізацію співчуття у процесі мовленнєво-когнітивної діяльності мовця.

Ключові слова: англійські висловлення співчуття, методологія, експериментально-фонетичне дослідження, просодичне вираження, діалогічне мовлення, модель.

Куценко Николай Анатольевич,
Военный институт телекоммуникаций и информатизации имени Героев Крут, г. Киев

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВАНИЯ КОГНИТИВНО-ФОНЕТИЧЕСКОГО ИССЛЕДОВАНИЯ СПЕЦИФИКИ ПРОСОДИЧЕСКОГО ВЫРАЖЕНИЯ СОЧУВСТВИЯ В АНГЛИЙСКОЙ ДИАЛОГИЧЕСКОЙ РЕЧИ

В статье обоснованы теоретико-методологические предпосылки экспериментально-фонетического исследования когнитивной специфики просодического оформления английских высказываний сочувствия, актуализированных в диалогической речи. В работе выбрана модель рассмотрения реального взаимодействия сложной системы факторов, влияющих на просодическую реализацию сочувствия в процессе речевой и когнитивной деятельности говорящего.

Ключевые слова: английские высказывания сочувствия, методология, экспериментально-фонетическое исследование, просодическое выражение, диалогическая речь, модель.

Mykola Kutsenko,
Military Institute of Telecommunications and Information Technologies, Kiev

THEORETICAL BASIS FOR THE COGNITIVE-AND-PHONETIC STUDY OF PROSODIC EXPRESSION OF SYMPATHY IN ENGLISH DIALOG SPEECH

The paper advances the substantiation of theoretical and methodological grounds for performing an experimental phonetic study of a cognitive specificity of prosodic organization of utterances of sympathy, actualized in English dialogue speech. The author chooses a model for considering the real interaction of a complex system of factors that influence prosodic realization of sympathy in the process of the speaker's cognitive and communicative activities. Considering the data obtained from the model it is clear that the individual's speaking-and-cognitive activities while uttering sympathy take place within the interaction of his/her micro- and macocosms. The microcosm comprises the following areas of communicative space with a corresponding complex of factors, influencing the utterance prosodic organization: 1) ego-thesaurus, i.e. the individuals' understanding of themselves and their social role; 2) socio-thesaurus, i.e. the individual's role and place in social interaction and comparison with others of the same community; 3) universe-thesaurus, i.e. the individual's view of the society. In the culture of a macocosm, prosodic organization of sympathy is influenced by a different set of factors connected with the speaker's level of education, the culture of the society to which the person belongs as well as by the speaker's social status in relation to the interlocutor's (higher, equal, lower).

Key words: English utterances of sympathy, methodology, experimental phonetic research, prosodic expression, dialog speech, model.

Постановка проблеми. Відомо, що сучасні фонетичні дослідження орієнтовані не лише на вивчення законів та механізмів сприйняття усного мовлення, аналітично-синтетичної обробки акустичних сигналів та універсальних особливостей функціонування фонетичних одиниць, але й на більш глибоке дослідження механізмів формування в пам'яті зразків-еталонів та основних закономірностей породження мовлення, які ґрунтуються у наш час на ідеях синергетизму [4, с. 213], у світлі яких імовірнісний опис подій розглядається як адекватне вираження процесів, як міра схильності об'єкта до певної поведінки, яка йому внутрішньо притаманна. Це, насамперед, пов'язано з тим, що людина живе у світі не окремих об'єктів, а віддзеркалює його як складну систему, що існує та взаємодіє з іншими системами, з природним та соціокультурним середовищем. Не стимули впливають на людину, а вона сама активно взаємодіє з цілісною актуальною ситуацією [2, с. 6]. Саме з позицій синергетизму виникає можливість дослідження двох різних систем у межах єдиної концепції взаємодії просодії та свідомості людини [5, с. 120]. Важливо підкреслити, що свідомість відіграє головну роль у духовному бутті людини, оскільки воно як складна психо-енергетична система здійснює розробку та контроль реалізації певних поведінкових стратегій, що дають можливість індивіду виживати в умовах матеріального світу та соціуму [6, с. 211]. Проте зрозуміло, що реалізації експериментального пошуку результатів взаємодії системи факторів у процесі мовленнєво-когнітивної діяльності мовця має передувати попереднє обґрунтування методологічний передумов дослідження на основі моделювання реальних процесів актуалізації висловлення в комунікації.

Тому метою цієї праці є розробка теоретико-методологічного підґрунтя експериментально-фонетичного вивчення усної актуалізації висловлень співчуття з урахуванням когнітивної специфіки їхнього просодичного вираження в англійському діалогічному мовленні.

Аналіз останніх досліджень. Розглядаючи проблематику дослідження породження мовлення, неважко зрозуміти, що в психологічних концепціях охоплюється більш широкий контекст, ніж суто лінгвістичний [2, с. 164]. Так, особливу увагу приділяють довербальним стадіям породження мовлення, тобто інтенціям. У межах когнітивної психології виокремлюють два процеси відтворення інформації: стимульованого та нестимульованого ззовні, де останнє опирається на процеси «внутрішньої активності», яка не породжується зовнішніми подразниками, або зовнішній подразник має лише опосередковане відношення до неї. Таке бачення щільно корелює з визначеними нами [7, с. 53-54] характеристиками співчуття, яке може мати як внутрішню природу, тобто спиратися на особистий досвід мовця, так і зовнішню, що проявляється у вигляді вербального або невербального стимулу.

У концепції Л.С. Виготського [1, с. 319-329] загальна модель породження мовлення базується на ідеї екстеріоризації думки через внутрішнє мовлення до зовнішнього вираження словами. Побудова мовлення проходить декілька стадій: мотив, який породжує думку, що, у свою чергу, оформлюється у внутрішній формі мовлення і потім опосередковується у значеннях слів та власне вербальне вираження думки. Звідси, в основу породження мовлення ставиться мотив. Розвиваючи положення, викладені Л.С. Виготським та іншими дослідниками, у психолінгвістиці мовлення почали розглядати як елемент процесу комунікації. Таким чином, сформувався прагматичний напрям дослідження мовлення, оскільки мовлення не можливо вивчати поза межами реальних життєвих ситуацій і соціальної взаємодії комунікантів. У цьому аспекті очевидним убачається акцент на вивченні інтенціональних ознак мовлення, приховування чи вираження у комунікації намірів мовця [2, с. 166-168].

З викладеного витікає, що, досліджуючи когнітивні особливості специфіки актуалізації співчуття, необхідно спиратися на надбання соціальної психології, яка дозволяє зрозуміти механізми взаємодії індивіда й соціуму. Відомо, що існують генетичні фактори, які впливають на природу особистості, проте соціальний досвід також відіграє суттєву роль у формуванні комунікативної поведінки індивіда. Серед ключових факторів виокремлюють такі [8, с. 32]: 1) роль, яку ми відіграємо в соціумі; 2) соціальні ідентифікації, які ми формуємо; 3) порівняння себе з оточуючими; 4) наші успіхи та невдачі; 5) думки та судження про нас оточуючих; 6) культурна приналежність. Таке бачення дає можливість краще зрозуміти сутність складних психофізіологічних процесів, які беруть участь у мовленнєво-мисленнєвій діяльності індивіда під час комунікації, оскільки наше розуміння своєї ролі в соціумі, яке можливе лише за умови порівняння з іншими, стає важливим критерієм, що здійснює вплив як на вербальне, так і невербальне вираження почуттів і емоцій. Важливо, на нашу думку, звернути увагу на фактор успіху та невдачі, який охоплює весь комунікативний досвід індивіда та впливатиме не лише на вираження висловлення за допомогою мовних чи позамовних засобів, але й на саму стратегію поведінки та характер реалізації висловлення. Саме соціокультурна приналежність індивіда як «оболонка» складної системи факторів регулюватиме процес актуалізації висловлення з погляду етикетних норм поведінки, прийнятних для культурного середовища, до якого належать мовці.

Виклад основного матеріалу дослідження. Враховуючи викладене, логічно, насамперед, виходить з того, що на реалізацію висловлень-співчуття в англомовному комунікативному просторі впливатимуть як суто особистісні характеристики мовця (психотип, темперамент тощо), так і низка факторів, пов'язаних з соціокультурними характеристиками мовця та середовищем його існування. У цьому контексті, для наочності і простоти розуміння складного механізму взаємодії різних факторів у процесі реалізації висловлення логічно скористатися загальною інтерпретаційною схемою системи тезаурусів індивіда та взаємодії сфер простору комунікації, запропонованою у праці [6, с. 178] та наведеною нами на рис. 1. Зі схеми видно, що мовленнєво-когнітивна діяльність індивіда в умовах комунікації відбувається в межах концептуальної моделі мікрокосм-макрокосм. Мікрокосм охоплює такі сфери простору комунікації з відповідними, діючими у їхніх межах комплексами факторів: 1) еґо-тезаурус – уявлення індивіда про себе та свою соціальну роль; 2) соціо-тезаурус – роль та місце індивіда у соціальній взаємодії, порівняння себе та оточуючих; 3) універсум-тезаурус – уявлення індивіда про суспільство. У культурі макрокосму на перебіг комунікації впливають інші комплексні фактори, пов'язані з спрямованістю освіти мовця, культурою соціуму, до якого він належить, а також з соціальним статусом мовця по відношенню до комуніканта (вищий, рівний, нижчий) [там само, с. 178-180]. Скористувавшись цією моделлю, ми набуваємо можливість адекватного наукового опису складної системи факторів, які впливають на просодичну реалізацію висловлень-співчуття.

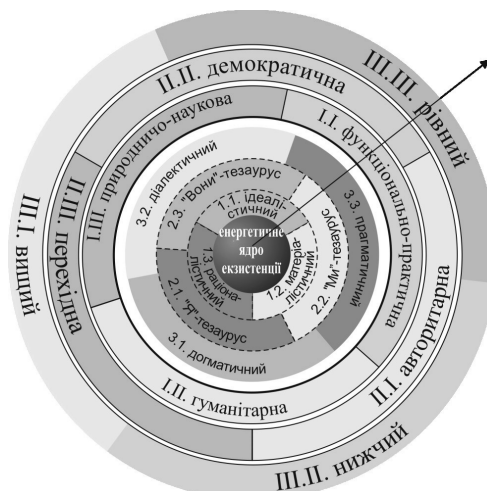

Рис. 1. Модель реальної взаємодії мікрокосму та макрокосму індивіда у процесі вираження співчуття

Спираючись на модель, розглянемо приклад одного з можливих варіантів взаємодії комплексів провідних факторів, що у процесі мовленнєво-когнітивної діяльності індивіда здійснюють вплив на просодичне оформлення ним висловлення-співчуття. На рис. 1 цей варіант позначено відповідним вектором.

Як бачимо, положення вектора описує таку ситуацію вираження співчуття: мовці є рівними за соціальним статусом, адресант висловлює співчуття у вигляді підбадьорювання з приводу неприємної ситуації, що сталася з адресатом повідомлення. Отже, намір, який зародився в енергетичному полі екзистенції адресанта, з погляду ідеалістичного бачення індивіда та враховуючи соціальні норми взаємодії і прагматичні наміри мовця (підбадьорювання), реалізуватиметься, переважно, як висловлення-підбадьорювання під впливом його освіти (функціонально-практична), загальної культурної спрямованості суспільства (демократична) та соціального статусу комунікантів. Зрозуміло, що декодування адресатом співчуття проходить зворотньо-ідентичний шлях, з незначними відхиленнями, зумовленими його культурними та особистісними характеристиками.

Звідси стає очевидним, що модель дозволяє простежити взаємне переміщення елементів сфер мікро- та макрокосму як складної психоенергетичної системи, яка функціонує у духовному бутті мовця під час вираження ним співчуття. Отже, користуючись описаною моделлю, ми маємо змогу враховувати будь-яку кількість факторів, важливих для наукового опису мовленнєво-когнітивної діяльності мовця, його особистісних та соціальних характеристик.

З методологічної точки зору, враховуючи всю складність процесів просодичного оформлення співчуття для вираження певного його типу, необхідно звернути особливу увагу на емоційну складову, яка є рушійним елементом породження будь-якого типу висловлювання, оскільки перед вербальним вираженням думки має місце емоційна активація, яка також бере участь у підготовці та виборі невербального вираження, що супроводжує процес вербалізації. Звідси, емоційний стан індивіда безпосередньо впливає на ряд когнітивних процесів та здатний істотно змінювати їх. Крім того, емоції є важливими, коли в системі присутні декілька мотивів, які мають між собою складні взаємозв'язки, виконуючи регулятивну функцію [2, с. 343-344]. Важливість урахування емоційного стану комунікантів для дослідження мовленнєво-когнітивної специфіки просодичного оформлення висловлення-співчуття полягає в тому, що в інтервалі певних емоційних навантажень утворюватиметься хаос, який є вихідним станом синергетичної системи певного ступеня складності, що, у свою чергу, залежить від рівня збудження психіки індивіда [3, с. 9-10].

З огляду на методологію, важливо також зважати на те, що в сучасному концептуальному баченні процесів породження мовлення причину зародження багатьох когнітивних процесів прийнято відносити до сфери екзистенції індивіда, оскільки емоційно-енергетичні процеси, які проходять в ній, підкорюючись законам хаосу, що саморозвивається, породжують в психічній сфері індивіда певні неусвідомлені поля інтенцій, енергія яких передається відповідним ментальним структурам [6, с. 208]. Ця енергія, викликаючи резонанс подібності у збудженні емоційного і логічного начал ментальної сфери, трансформується у більш конкретні, але ще не повністю усвідомлені індивідом прагматичні наміри. Потім передаючись у сферу трансцендентного буття, енергія не зовсім усвідомлених прагматичних намірів, під контролем свідомості трансформується у конкретні прагматичні установки [там само].

Висновки дослідження та перспективи. Використання моделі взаємодії тезаурусних сфер мікркосму та макрокосму у процесах духовного буття людини уможливило виклад відповідних теоретичних уявлень про когнітивну специфіку породження співчуття, а також дозволяє здійснювати ретельний експериментальний опис складної системи факторів, які впливають на просодичне оформлення висловлень-співчуття, серед яких виокремлюємо уявлення індивіда про себе та своє місце в соціумі, причетність до певної соціальної групи, картина світу, яка домінує у соціально-професійній свідомості індивіда, державна форма правління та соціально-культурний статус індивіда.

Література:

1. Выготский Л.С. Проблемы общей психологии / Л.С. Выготский // Собрание сочинений в 6-ти т. – Т.2. Под ред. В.В. Давыдова. – М.: Педагогика, 1982. – 504 с.
2. Дружинин В.Н. Когнитивная психология: [учебник для вузов] / В.Н. Дружинин, Д.В. Ушаков. – М.: ПЕР СЭ, 2002. – 480 с.
3. Калита А.А. Актуалізація емоційно-прагматичного потенціалу висловлення: [монографія] / Алла Андріївна Калита. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2007. – 320 с.
4. Калита А.А. Синергетизм порождения и актуализации фоноконцепта / А.А. Калита, Л.И. Тараненко // Наукові записки. Серія: Філологічні науки (Мовознавство). – Вип. 96 (2). – Кіровоград, 2011. – С. 213–220.
5. Коваленко Н.А. Просодия и сознание: системно-синергетический подход / Н.А. Коваленко // Вестник Иркутского государственного лингвистического университета. – Иркутск, 2011. – С. 120–126.
6. Клименюк О.В. Знание, познание, когниция: [монографія] / Александр Валерианович Клименюк. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2010. – 304 с.
7. Куценко М.А. Систематизація провідних лінгвістичних ознак актуалізації співчуття в англійському діалогічному мовленні / М.А. Куценко // Одеський лінгвістичний вісник. – 2017. – № 10. – Т.1. – С. 53–58.
8. Майерс Д. Социальная психология: [монографія] / Дэвид Майерс. – СПб.: Издательский Дом «Питер», 2007. – 794 с.